

Land Van Ons

Grond als sleutel voor de toekomst

De toekomst van landbouwgrond

2025

Samenvatting

Jonge boeren staan onder grote druk. Hun toekomstperspectief wordt bepaald door factoren die grotendeels buiten hun eigen invloed liggen: de beschikbaarheid van betaalbare grond, voorspelbare regels en een houdbaar verdienmodel. Dit onderzoek laat zien hoe sterk deze thema's doorwerken in hun zorgen én hun keuzes.

Beleid en regelgeving vormen een grote bron van onzekerheid. Wisselende en complexe regels zorgen voor onduidelijkheid. Vooral bij biologische boeren komt dit extra scherp naar voren, omdat regelgeving vaak knelt met hun bedrijfsvoering.

Grond is het meest urgente vraagstuk. Hoge prijzen, schaarste en concurrentie met niet-agrarische partijen maken uitbreiding of voortzetting onzeker. Veel boeren hebben tevergeefs geprobeerd grond te kopen of pachten.

Het verdienmodel blijft fragiel. Boeren erkennen dat verduurzaming en biologische landbouw waardevol kunnen zijn, maar zien dit zelden als brede oplossing. Voor veel gangbare boeren is biologisch een niche; biologische boeren zelf noemen smalle marges, arbeidsdruk en afzetproblemen.

Politiek vertrouwen is broos. Wel blijkt landbouwbeleid bepalend voor hun stemkeuze. Meer dan de helft van de jonge boeren weet nog niet op welke partij ze gaan stemmen bij de aankomende Tweede Kamerverkiezingen.

Kernboodschap: jonge boeren met een agrarisch bedrijf willen door, maar voelen zich gevangen tussen dure grond, grillig beleid en een kwetsbaar verdienmodel. Toegang tot grond en lange termijn zekerheid zijn cruciaal om perspectief te bieden. Voor nieuwe toetreders zien zij weinig perspectief.

INLEIDING

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Inhoudsopgave	3
Inleiding	4
Methode van onderzoek	5
Resultaten	6
<i>Huidige situatie en toekomst</i>	6
<i>Grondproblematiek</i>	14
<i>Biologisch boeren</i>	22
<i>Politiek</i>	31
Conclusies	42

INLEIDING

Inleiding

De Nederlandse landbouw staat voor grote uitdagingen. Jonge boeren worstelen met toegang tot betaalbare grond, wisselend beleid en maatschappelijke druk om te verduurzamen. Biologische landbouw wordt daarbij regelmatig genoemd als alternatief, maar blijkt in de praktijk lastig en risicovol.

Om zicht te krijgen op deze vraagstukken heeft Land van Ons een enquête uitgevoerd onder 289 jonge boeren (tot 40 jaar), zowel gangbaar als biologisch. Daarbij kwamen drie hoofdthema's aan bod: toekomstperspectief, grondproblematiek en visie op biologisch boeren. Ook is gevraagd naar de rol van beleid en politieke keuzes.

Dit rapport geeft een overzicht van de uitkomsten en combineert cijfers met open antwoorden, zodat een breed beeld ontstaat van de zorgen én kansen die jonge boeren ervaren.

INLEIDING

Methode van onderzoek

Datacollectiemethode

De data zijn verkregen door het afnemen van telefonische interviews. De data zijn afkomstig vanuit de Nationale Agrarische Database van Prosu.

- De interviews zijn afgenomen in augustus en september 2025
- Zowel gangbare als biologische boeren tot 40 jaar zijn benaderd

	Gangbaar	Biologisch	Totaal
Veehouderij	141	43	184
Grondgebonden	79	26	105
Totaal	220	69	289

Response en betrouwbaarheid

In totaal hebben 289 jonge boeren deelgenomen.

- Voor de totale steekproef (n=289) geldt bij een betrouwbaarheidsniveau van 95% een foutmarge van circa $\pm 5,7\%$.
- Voor gangbare boeren (n=213) is de foutmarge $\pm 6,6\%$.
- Voor biologische boeren (n=69) is de foutmarge $\pm 11,8\%$.

De resultaten geven hierdoor een betrouwbaar beeld van trends, knelpunten en verschillen tussen gangbare en biologische boeren binnen de onderzochte groep.

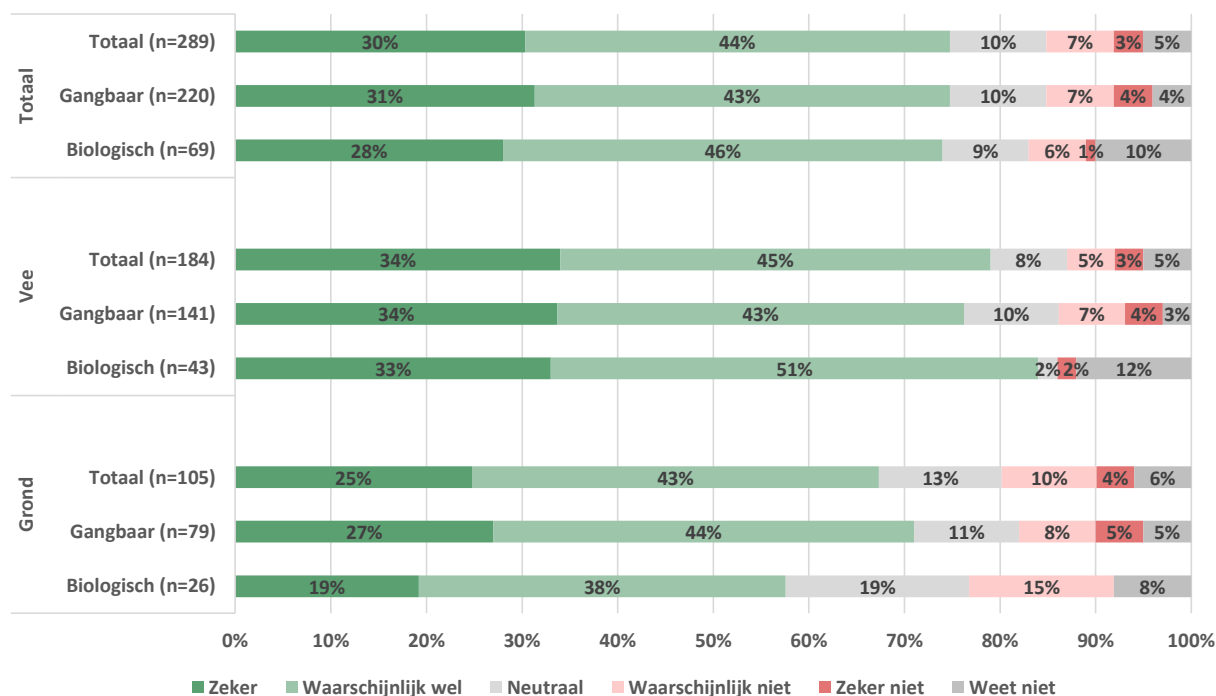
RESULTATEN

Huidige situatie en toekomst

RESULTATEN

Genoeg toekomst?

Zie je genoeg toekomst voor je bedrijf in Nederland om over 10 jaar nog boer te zijn?

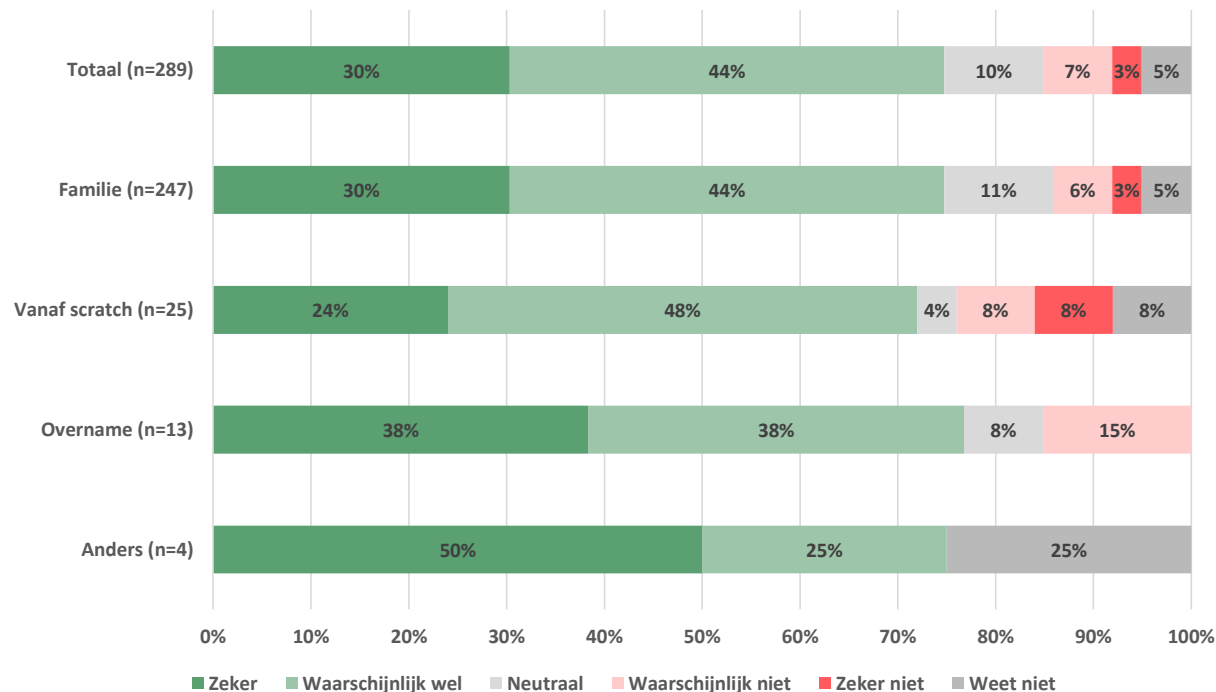

- De meeste jonge boeren zien toekomst in hun bedrijf: 74% denkt over tien jaar nog actief te zijn. Vooral veehouders zijn optimistisch (79%), terwijl grondgebonden bedrijven beduidend minder zeker zijn (68%).
- Tussen biologisch en gangbaar is het totale optimisme gelijk, beiden 74%. Biologisch kent wel meer twijfel (10% 'weet niet' vs 4%).
- Ongeveer 10% van de totale doelgroep verwacht dat er onvoldoende toekomst is om over 10 jaar nog boer te zijn.

RESULTATEN

Toekomstperspectief per oorsprong bedrijf

Zie je genoeg toekomst voor je bedrijf in Nederland om over 10 jaar nog boer te zijn?

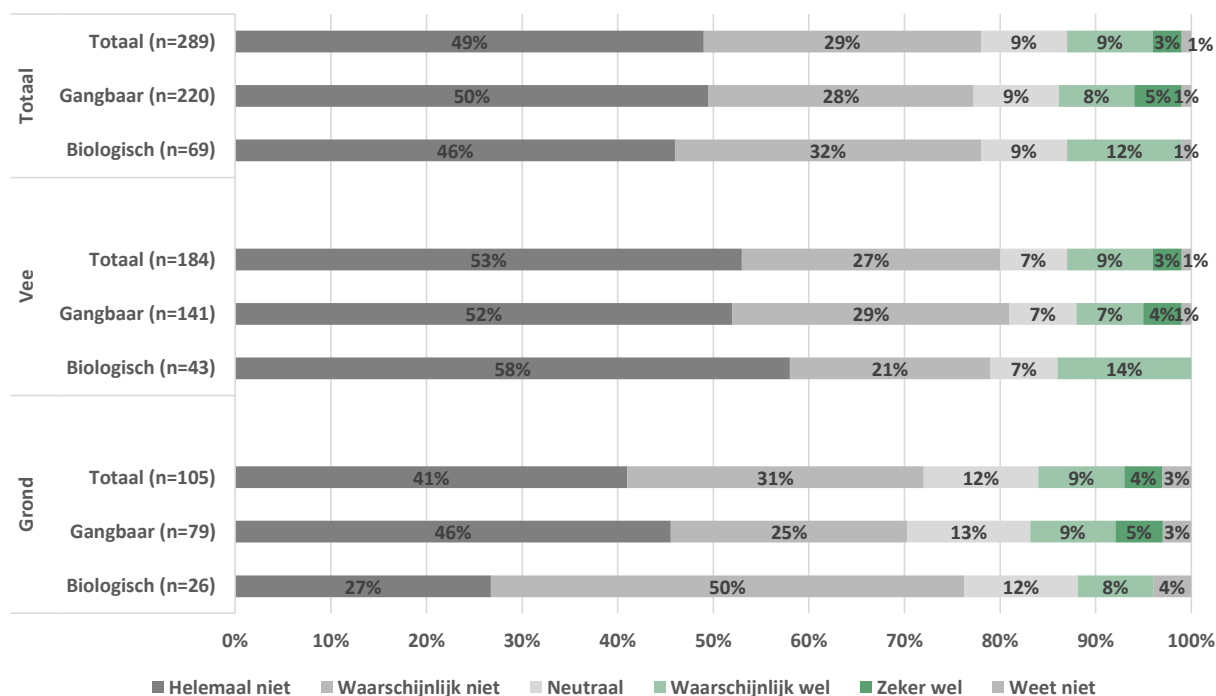

- Het vertrouwen in de toekomst komt vooral van boeren die een bedrijf binnen de familie konden overnemen.
- Nieuwe toetreders ('scratch') of buiten-familie overnames zien de toekomst minder stabiel, hoewel ook daar de meerderheid positief is.
- Dit bevestigt het "gesloten systeem"-beeld: wie er al in zit, ziet perspectief; nieuwe toetreders hebben het zwaarder.

RESULTATEN

Emigreren

Overweeg je in de toekomst te emigreren om je bedrijf in het buitenland voort te zetten?

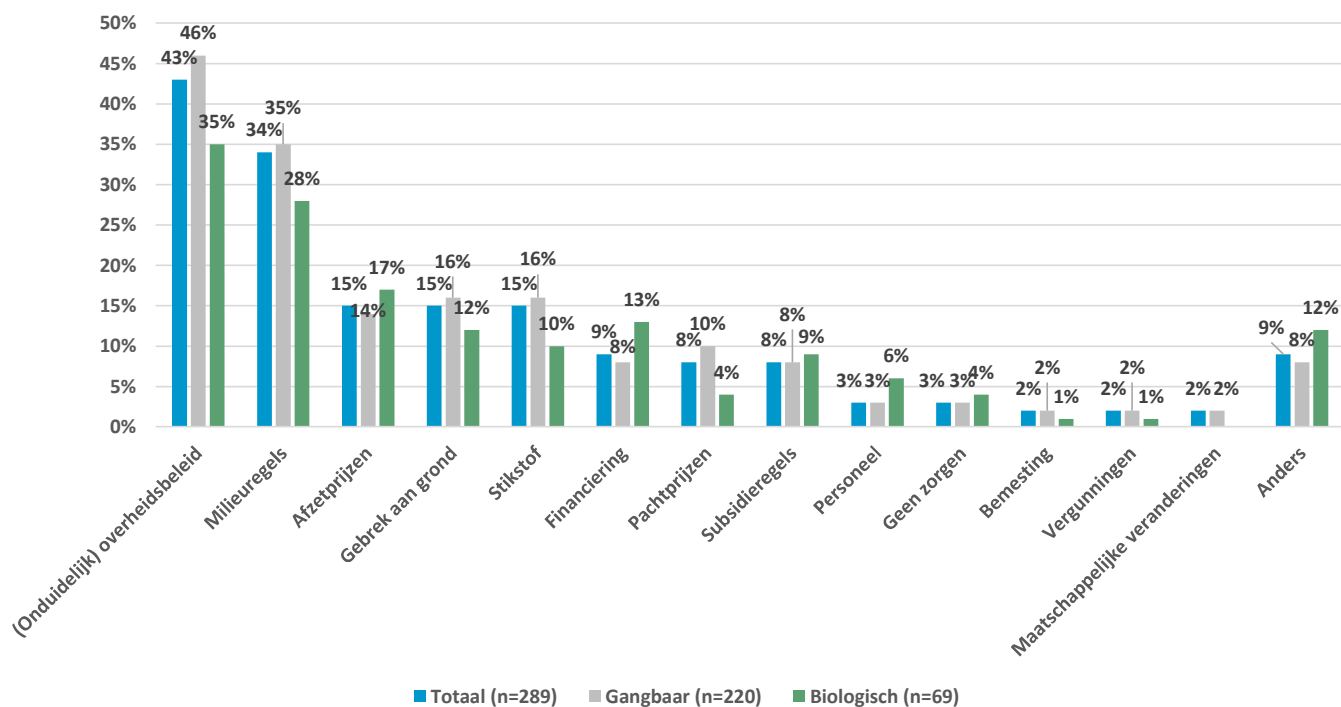

- Hoewel 78% emigratie afwijst, overweegt toch 12% van de jonge boeren een toekomst buiten Nederland.
- Gezien de zwaarte van deze stap is dat een aanzienlijk aandeel. Het wijst op een groep die zich zó beperkt voelt door omstandigheden (beleid, grondtoegang, prijzen) dat vertrek reëel wordt.
- Dit signaal onderstreept het belang van betere randvoorwaarden om jonge boeren perspectief in Nederland te bieden.

RESULTATEN

Zorgen

Wat zijn de grootste zorgen die jij voor je bedrijf hebt?

- De topzorgen zijn duidelijk: Overheidsbeleid (43%) en milieuregels (34%) domineren, vooral bij gangbare boeren (46% resp. 35%).
- Biologische boeren noemen deze zorgen minder vaak (35% resp. 28%), maar wijzen relatief vaker op financiering (13% vs. 8%) en afzetprijzen (17% vs. 14%).
- Gebrek aan grond en stikstof spelen bij beide groepen mee.
- Slechts een kleine minderheid zegt zich geen zorgen te maken (3%).
- Respondenten met een ander antwoord zijn terug te vinden in de dataset.

Wat zou de jonge boer helpen?

Jonge boeren benadrukken vooral behoefte aan duidelijk, stabiel en langjarig beleid. Versoepeling en werkbaarheid van regels staan centraal, naast eerlijke prijzen en betere toegang tot grond en financiering. Daarnaast klinkt frustratie over gebrek aan begrip vanuit politiek en samenleving. Het beeld bevestigt dat structurele, voorspelbare randvoorwaarden cruciaal zijn om uitdagingen het hoofd te bieden.

Individuele antwoorden, volledige lijst in dataset

1. Duidelijkheid, stabiliteit & lange termijn beleid

- "Duidelijk en beleid niet elk jaar veranderd."
- "Een plan van de overheid voor 10 of 20 jaar, en dat vasthouden."
- "Stabiel beleid, niet steeds wat anders verzinnen."
- "Langdurige duidelijkheid, redelijke grondprijzen."

2. Minder en werkbaardere regels

- "Soepelere regelgeving, vooral met gewasbescherming."
- "Praktische regelgeving die doelgericht is, regels die logischer zijn."
- "Minder regels en stabielere regelgeving."
- "Regeldruk, ze zien daar problemen waar wij het heel anders zien."

3. Overheidsrol & politiek

- "Een overheid die zich meer in de situatie van boeren verdiept."
- "Gezond boeren verstand in de Tweede Kamer die normaal kunnen meedenken."
- "Open ogen bij de overheid."
- "Als de mentaliteit van de overheid verandert."

4. Financieel & economisch

- "Betere prijzen, de kosten zijn enorm gestegen."
- "Een bodemprijs voor de producten, meer gelijke regels met omliggende landen."
- "Betere financieringscondities en makkelijker bij de bank terecht kunnen."
- "Mee stijgen met de productprijzen, vooral in biologisch."

5. Toegang tot grond & middelen

- "Lagere grondprijzen."
- "Extra grond beschikbaar."
- "Een goede vervanger van middelen; verbieden zonder alternatief werkt niet."
- "Dat we meer natuurlijke mest mogen gebruiken."

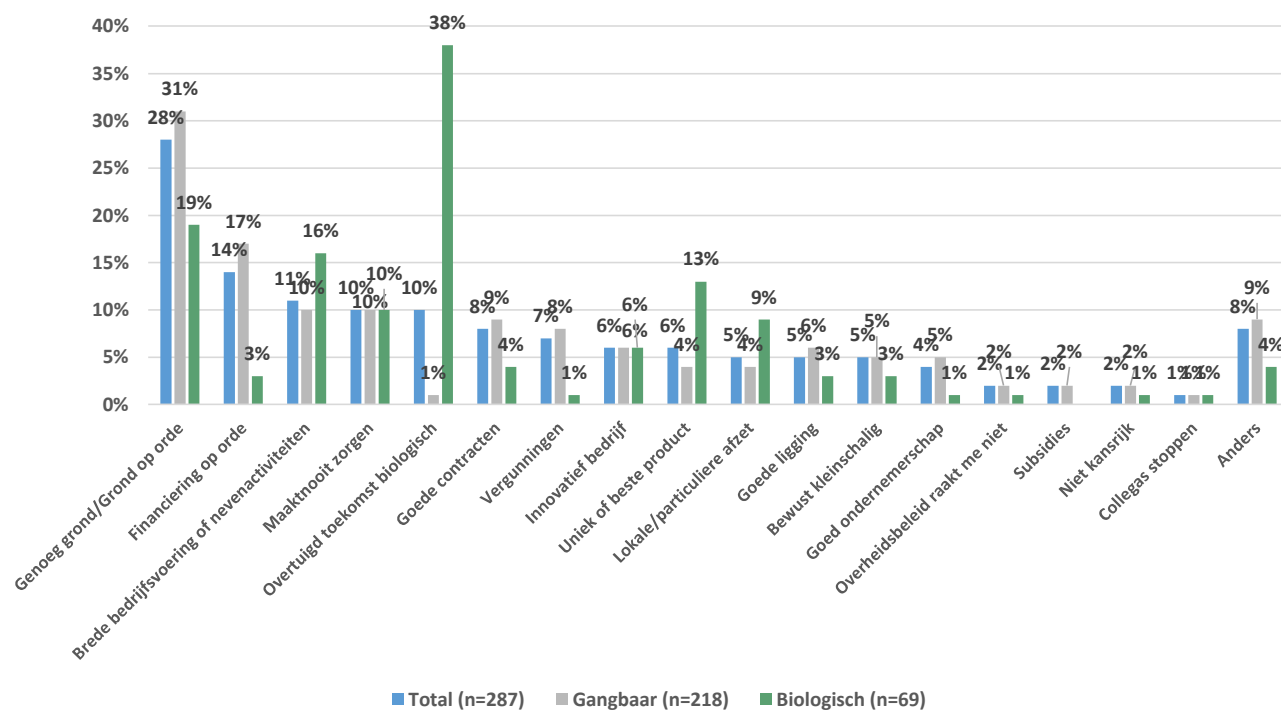
6. Maatschappij & imago

- "De burgers moeten meer respect en verstand krijgen tegenover de boeren."
- "Meer betrokkenheid van de burgers, die heb je nodig om te laten zien dat we nodig zijn."
- "Positiever beeld creëren in de media."
- "Geen reclame meer voor anti-boer campagnes."

RESULTATEN

Kansrijk

Wat maakt jouw bedrijf juist wel kansrijk?

- Voor veel boeren ligt de basis van hun toekomst in voldoende grond (28%) en een stevige financiële positie (14%).
- Biologische boeren onderscheiden zich duidelijk: 38% noemt de overtuiging in de toekomst van biologisch als hun belangrijkste kracht. Zij benadrukken ook vaker unieke producten (13%) en lokale afzet (9%).
- Gangbare boeren noemen vaker financiering (17%) en vergunningen (8%).

RESULTATEN

Tussenconclusies Huidige situatie en toekomst

De meeste jonge boeren zien perspectief voor hun bedrijf in Nederland: bijna driekwart verwacht over tien jaar nog actief te zijn, waarbij opvolgers binnen het familiebedrijf duidelijk optimistischer zijn dan ondernemers die het bedrijf zelf hebben opgebouwd of buiten de familie hebben overgenomen.

Tegelijkertijd is er een substantiële minderheid die twijfelt of zelfs emigratie overweegt (12%), wat voor zo'n ingrijpende stap een aanzienlijk signaal is. Hun zorgen concentreren zich sterk rond overheidsbeleid en milieuregels, gevolgd door afzetprijzen, grondtoegang en stikstof.

Waar kansen liggen, verschillen biologisch en gangbaar duidelijk: biologisch ziet de toekomst vooral in de groei van biologische landbouw, unieke producten en lokale afzet; gangbaar vertrouwt meer op voldoende grond, sterke financiële basis en vergunningen.

Samenvattend: jonge boeren verlangen vooral naar stabiliteit, duidelijkheid en eerlijke randvoorwaarden, zowel in beleid als in markt.

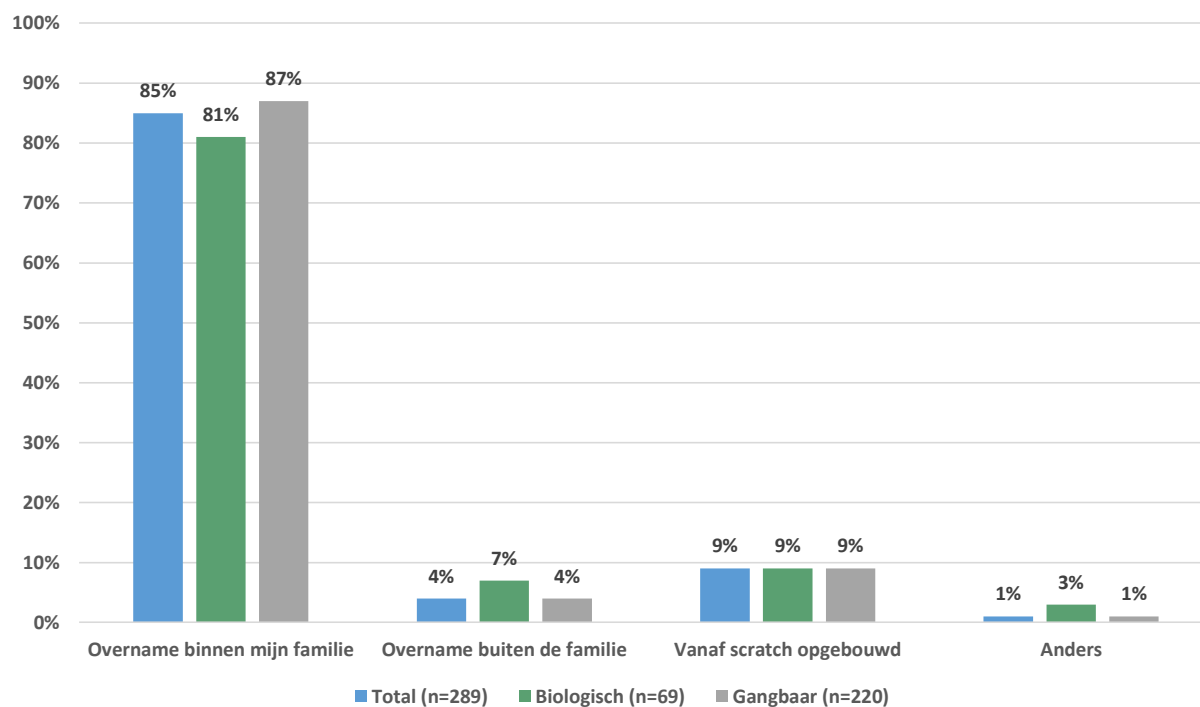
RESULTATEN

Grondproblematiek

RESULTATEN

Oorsprong bedrijf

Hoe ben je zelf aan jouw bedrijf gekomen?

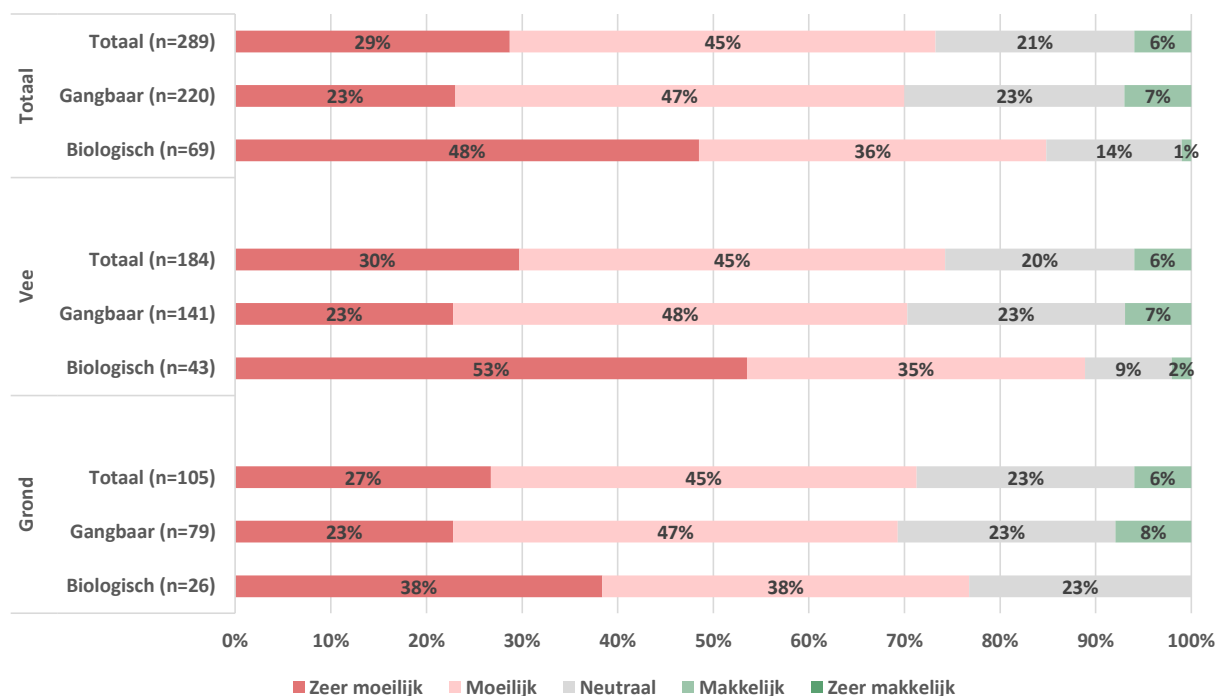

- De landbouw blijft sterk familiegedreven: 85% van de jonge boeren nam het bedrijf binnen de familie over. Slechts 4% stapte via overname buiten de familie in, en 9% bouwde vanaf nul een bedrijf op.
- Biologische boeren doen dit net iets vaker buiten de familie (7% vs. 4%) of via een alternatieve route (3% "anders").
- De cijfers benadrukken dat toegang tot grond en bedrijfsovername voor nieuwkomers buiten de familie uitzonderlijk is, en dat instroom via eigen opbouw zeer beperkt blijft.

RESULTATEN

Kansen jonge boeren

hoe denk je over de kansen voor jonge boeren om een boerenbedrijf te starten of over te nemen?

- Het beeld is zeer somber: 74% ervaart het starten of overnemen van een boerenbedrijf als (zeer) moeilijk.
- Slechts 6% ziet dit als makkelijk, niemand als zeer makkelijk.
- Vooral biologische veehouders zijn uitgesproken negatief: meer dan de helft (53%) noemt het “zeer moeilijk”. Gangbare boeren zijn iets minder extreem, maar nog steeds overwegend negatief (70% moeilijk/zeer moeilijk).
- Neutrale of positieve geluiden zijn schaars.

Kansen jonge boeren - toelichtingen

Aan respondenten is gevraagd of zij het antwoord op de vraag hoe zij denken over de kansen voor jonge boeren om een boerenbedrijf te starten nader kunnen toelichten. De toelichtingen bevestigen het beeld: starten of overnemen buiten familie is financieel en praktisch vrijwel onmogelijk door torenhoge grondprijzen, regeldruk en terughoudende banken. Binnen familie zijn er nog kansen, mits er gunfactor is en financiering rondkomt. Een minderheid benadrukt ondernemerschap en hard werken als sleutel.

Individuele antwoorden, volledige lijst in dataset

1. Financieel & grondprijzen

Veruit het meest genoemd: hoge grondprijzen, dure bedrijven, moeilijk rond te rekenen.

- *"Vanaf de bodem te beginnen is heel moeilijk, vooral de grondprijzen."*
- *"Te duur om iets op te bouwen."*
- *"Bedrijven worden zo groot en om dat over te nemen moet je veel geld hebben."*
- *"Financieel niet haalbaar met de huidige prijzen."*

2. Familie-overname vs. nieuwkomers

Veel respondenten maken onderscheid: binnen de familie nog haalbaar, daarbuiten nauwelijks.

- *"Overname vanuit de familie is nog te doen, anders bijna onmogelijk."*
- *"Zonder familie is het niet te doen."*
- *"Bij overname liggen er nog wel kansen, maar opbouwen vanuit niks niet."*

3. Regeldruk & politiek

Onzeker en complex beleid wordt sterk als barrière ervaren.

- *"Rommelige politiek, te grote stap voor jongeren."*
- *"Door de regelgeving wordt het niet makkelijk gemaakt."*
- *"Regering die alles moeilijk maakt voor de jonge boeren."*
- *"Onmogelijk, de kosten zijn hoog en vergunningen bijna niet te krijgen."*

4. Banken & financiering

Moeilijke toegang tot krediet, weinig meewerkende banken.

- *"Geen medewerking of financiering vanuit banken."*
- *"Bank moet meewerken, anders lukt het niet."*
- *"Je moet of heel veel geld hebben, of de bank moet het geven, maar die doen moeilijk."*

5. Gunfactor & omstandigheden

Succes hangt vaak af van gunnen, maatschap of specifieke situatie.

- *"Met een stuk gunfactor en steun vanuit de familie kan het wel."*
- *"Ligt aan de situatie, hoe goed je met de huidige boer op kan schieten."*
- *"Binnen de familie moet het je gegund worden door broers en zussen."*

6. Hard werken & ondernemersmentaliteit

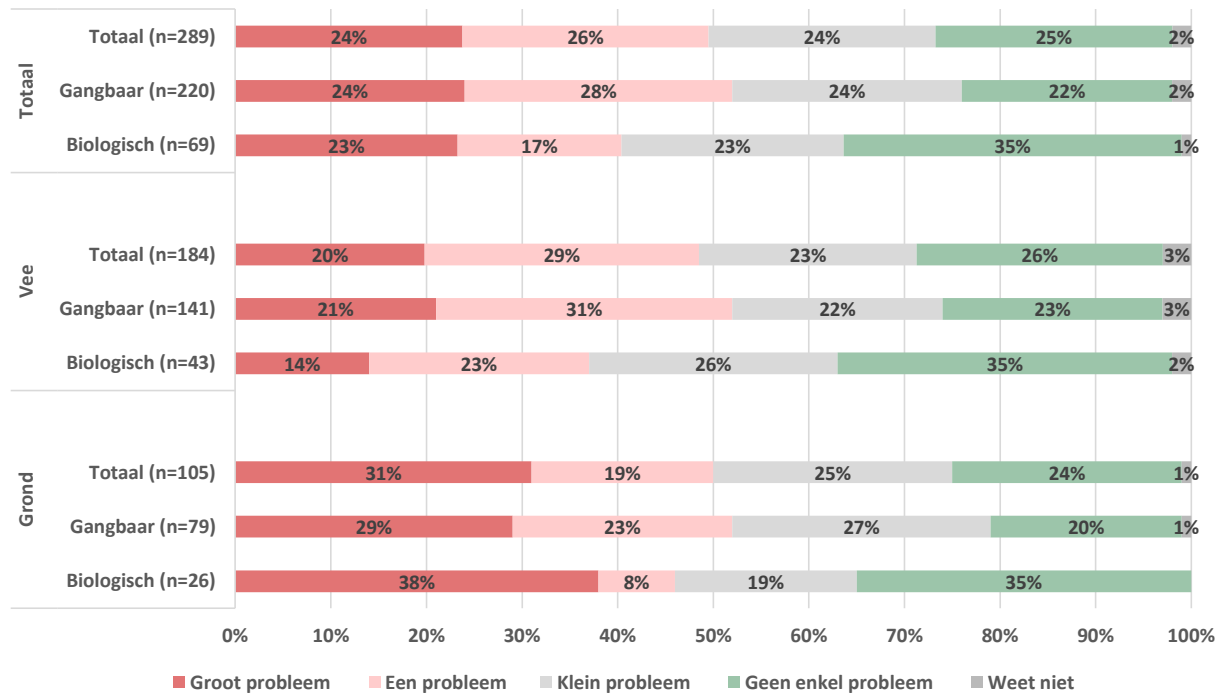
Een kleine groep legt de nadruk op inzet, durf en ondernemerschap.

- *"Met hard werken kun je veel bereiken."*
- *"Als de wil er is, is er een weg."*
- *"Je moet er echt vol voor gaan en durven ondernemen."*

RESULTATEN

Grondproblematiek

Hoe ervaar je problematiek rondom de toegang tot grond?

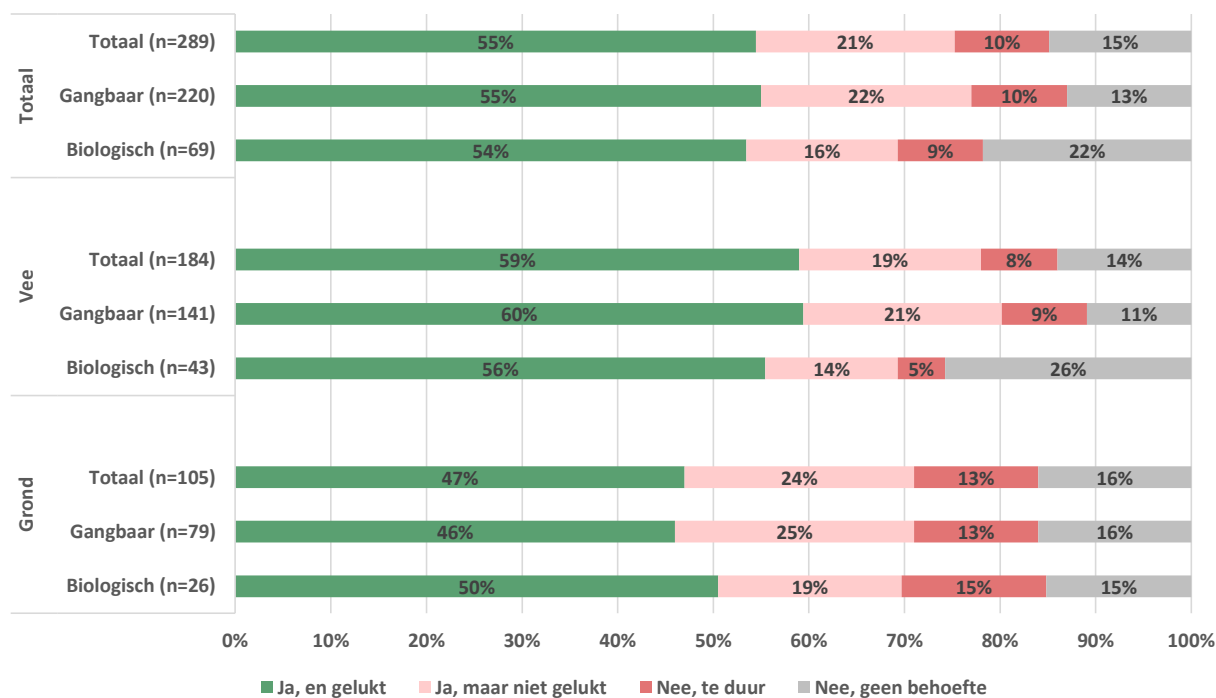

- Voor driekwart van de jonge boeren vormt toegang tot grond een probleem, variërend van groot knelpunt tot kleinere zorg.
- Bijna de helft noemt dit een serieus of groot probleem. Slechts een kwart ervaart geen obstakels.
- Daarmee bevestigt grondtoegang zich als een structurele drempel voor zowel instroom als door groei in de sector.

RESULTATEN

Grond bijkopen

Heb je de afgelopen jaren geprobeerd om grond bij te kopen of te pachten?

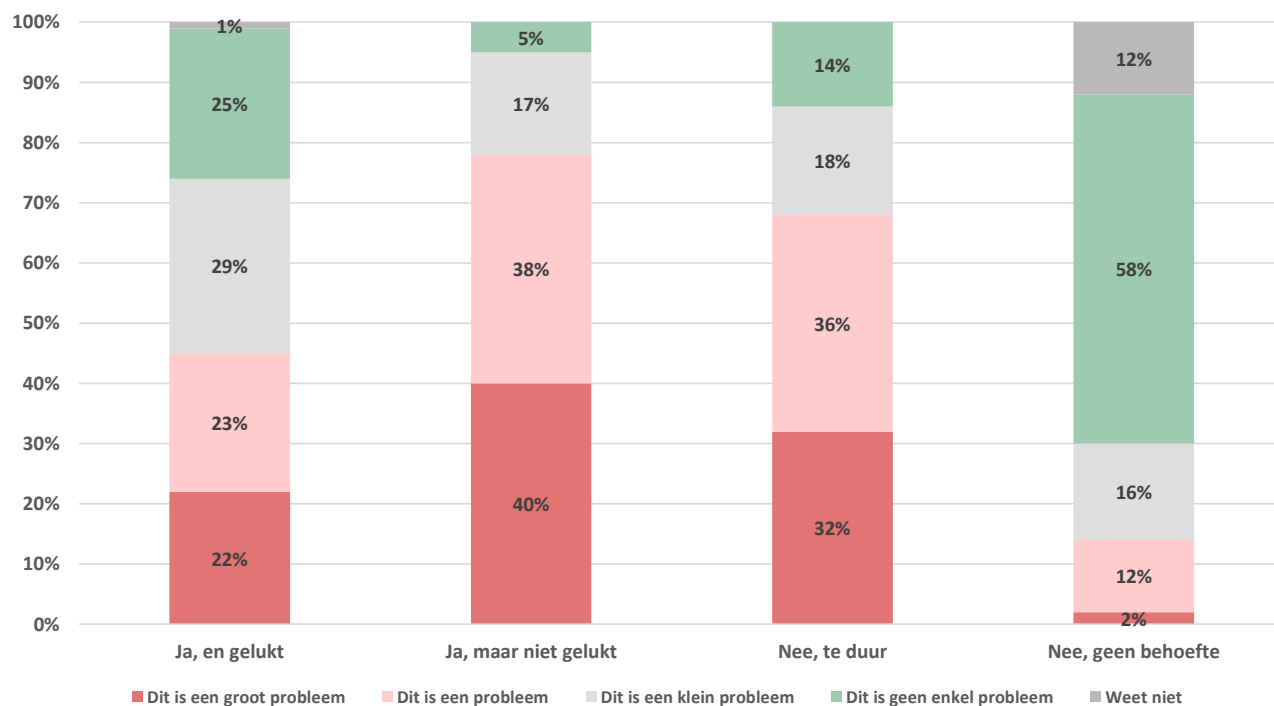

- Ruim de helft van de jonge boeren (55%) slaagt erin om extra grond te kopen of pachten, maar een aanzienlijk deel loopt vast: 21% probeerde zonder succes, 10% vond het onbetaalbaar. Daarmee heeft meer dan een derde geen toegang kunnen krijgen tot grond, ondanks pogingen.
- Aan de groep die wél geprobeerd heeft maar niet slaagde, is gevraagd waarom dit niet lukte. Hun antwoorden schetsen een helder beeld: torenhoge prijzen maken financiering vrijwel onmogelijk, banken zijn terughoudend en het aanbod is zeer beperkt. Waar grond vrijkomt, gaat het vaak in grote kavels of wordt het overboden door grotere boeren, investeerders of andere sectoren. Ook regels en keuzes van overheden en verpachters worden genoemd, zoals provincies die boven marktprijs verkopen of bepaalde groepen voorrang geven.
- Deze toelichtingen maken concreet wat de cijfers al lieten zien: toegang tot grond wordt bepaald door kapitaal en gunfactor.
- Een volledig overzicht van deze antwoorden is terug te vinden in de dataset.

RESULTATEN

Grond bijkopen - probleemervaring

Heb je de afgelopen jaren geprobeerd om grond bij te kopen of te pachten?

- De kruising tussen de ervaren problematiek rondom toegang tot grond en pogingen om grond te verwerven laat een logisch maar scherp beeld zien. Boeren die wel geprobeerd hebben maar niet zijn geslaagd ervaren in ruim 78% van de gevallen toegang tot grond als een groot of zeer groot probleem.
- Ook de groep die wél geslaagd is ervaart dit vaak als probleem (ca. 45%), maar er is daar ook een aanzienlijke groep die aangeeft dat het geen of slechts een klein probleem is.
- Boeren die geen behoefte hadden om grond te verwerven ervaren dit vrijwel nooit als probleem (70% geen of klein probleem).
- Dit bevestigt dat de ervaring van problemen sterk samenhangt met daadwerkelijke pogingen: wie actief zoekt en niet slaagt, ervaart de krapte en hoge prijzen het scherpst.

Tussenconclusies Grondproblematiek

De analyses laten zien dat grond een structurele uitdaging vormt voor jonge boeren. De meeste bedrijven zijn via familie-opvolging tot stand gekomen, en de kansen voor nieuwkomers zonder familiebedrijf worden als zeer beperkt ervaren. Zowel bij gangbare als biologische boeren overheerst het beeld dat toegang tot grond moeilijk tot zeer moeilijk is, waarbij de hoge prijzen, concurrentie en schaarste de belangrijkste belemmeringen zijn.

Ruim de helft van de boeren heeft de afgelopen jaren geprobeerd extra grond aan te kopen of te pachten. Vaak lukte dit, maar in een aanzienlijk deel van de gevallen niet. Uit de open toelichtingen blijkt dat dit vooral te maken heeft met te hoge prijzen, een te krap aanbod en concurrentie van grotere boeren of niet-agrarische partijen.

Samenvattend blijkt dat toegang tot grond voor jonge boeren weliswaar soms lukt, maar vaak gepaard gaat met forse drempels. Beleidsinstrumenten zoals een grondbank worden door een deel van de sector als kans gezien, maar er leven duidelijke zorgen over de voorwaarden en de rol van de overheid daarin.

RESULTATEN

Biologisch boeren

Hoe kijk je over het algemeen aan tegen biologische landbouw?

Het beeld is sterk verdeeld. Ongeveer een derde van de gangbare boeren staat positief tegenover biologische landbouw, vaak met respect voor collega's en waardering voor de aanpak. De grootste groep (rond 40%) is neutraal of pragmatisch: biologisch mag er zijn, maar wordt vooral gezien als nichemarkt. Zo'n 22% is uitgesproken sceptisch en noemt het financieel moeizaam en inefficiënt, terwijl een kleine minderheid (6%) het ronduit afwijst. Biologisch wordt zelden als dé toekomst gezien; eerder als een aanvulling binnen een gemengd landbouwlandschap.

Individuele antwoorden, volledige lijst in dataset

1. Positief, maar met kanttekeningen (33%)

Veel boeren zien biologisch als waardevol of respectabel, maar vaak niet passend bij hun eigen bedrijf of niet haalbaar op grote schaal.

- *"Zeer positief. Echter moet het niet de maatstaf zijn."*
- *"Goed, mooie manier van boeren."*
- *"Fantastisch."*

2. Neutraal/pragmatisch (39%)

Een flinke groep benadrukt dat biologisch een niche is die zijn plek mag hebben, mits de markt het vraagt en de consument wil betalen.

- *"Prima, maar niet voor iedereen."*
- *"Mooi onderdeel, maar het blijft een nichemarkt."*
- *"Iedereen in zijn waarde laten, ook gangbaar."*

3. Kritisch/sceptisch (22%)

Anderen zien het als financieel zwak, inefficiënt of overgewaardeerd.

- *"Biologische landbouw is onbetaalbaar."*
- *"Wordt geromantiseerd."*
- *"Geen toekomst, want dan gaan de prijzen naar beneden."*

4. Sterk negatief (6%)

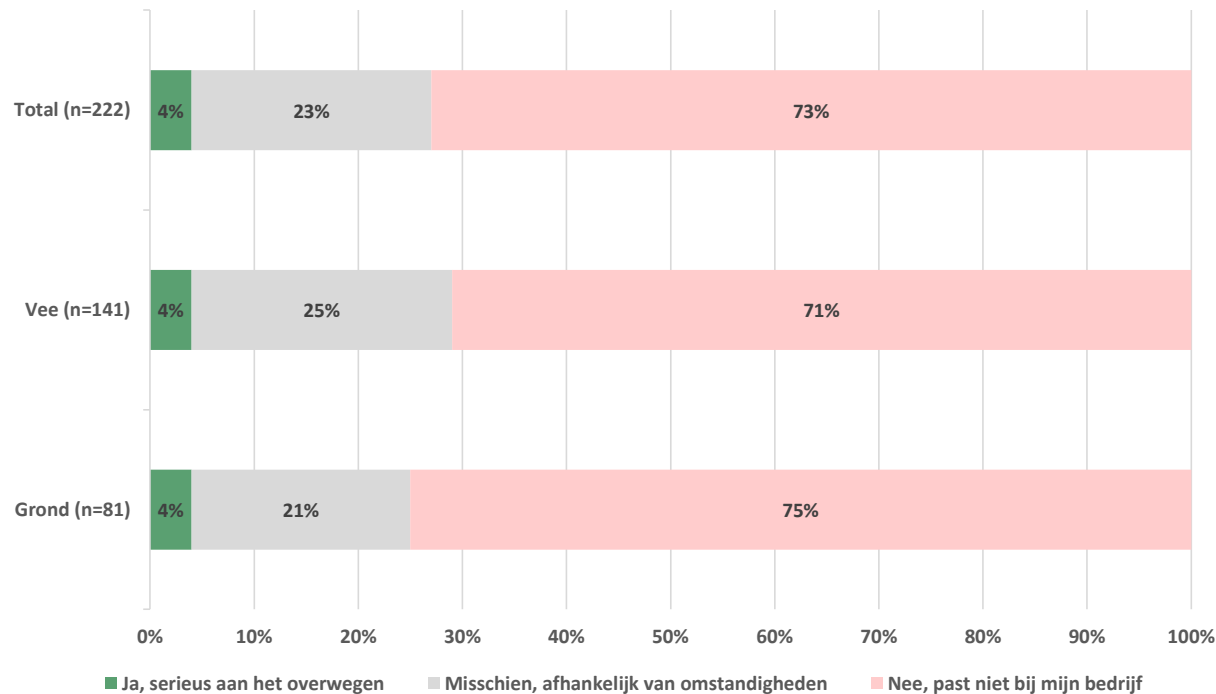
Een kleine maar duidelijke groep wijst het radicaal af.

- *"Waardeloos concept."*
- *"Een grote rotzooi."*
- *"Ik ben er geen fan van, gangbaar is de toekomst."*

RESULTATEN

Omschakelen naar bio

Overweeg je omschakeling naar een biologisch bedrijf?

- Hoewel in de open antwoorden op de vraag hoe er tegen biologische landbouw wordt aangekeken circa één derde van de gangbare boeren positief sprak over biologische landbouw in het algemeen, vertaalt dit zich nauwelijks naar de eigen praktijk. Slechts 4% overweegt serieus om om te schakelen en 23% misschien, afhankelijk van omstandigheden.
- Voor de grote meerderheid (73%) past biologisch niet bij hun bedrijf. Dit laat zien dat waardering voor bio als sector niet automatisch leidt tot concrete omschakelplannen.

RESULTATEN

Stellingen biologisch – deel 1

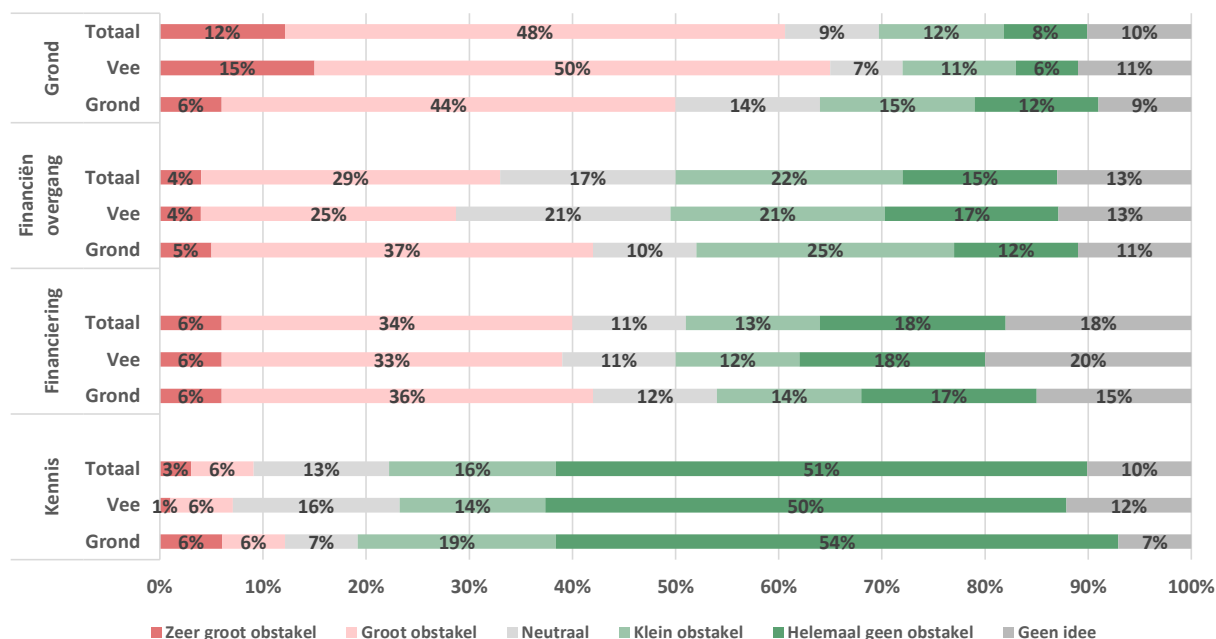
Kan je bij de volgende obstakels aangeven in hoeverre je dit ook als een uitdaging ziet bij een eventuele omschakeling van jouw bedrijf?

Grond: Te weinig en te dure grond.

Financiën overgang: Financiële middelen om de overgangperiode van gangbaar naar biologisch te overbruggen.

Financiering: Geen lening krijgen van de bank voor de aankoop van grond.

Kennis: Beperkte toegang tot kennis.

- De grootste belemmering wordt gezien in de grondproblematiek: 60% van de boeren noemt te weinig of te dure grond een groot of zeer groot obstakel. Vooral veehouders geven dit relatief vaak aan (65%).
- Daarnaast zien veel boeren ook de financiële overgangperiode als een struikelblok: 33% noemt dit een groot of zeer groot obstakel, al is er hier meer verdeeldheid; een even grote groep ervaart dit als neutraal of een klein obstakel.
- Bij de stelling geen lening van de bank kunnen krijgen voor grond zijn de meningen ook gespreid: 40% noemt dit een groot of zeer groot obstakel, terwijl 31% het een klein of geen obstakel vindt; bovendien geeft 18% aan geen idee te hebben.
- Beperkte toegang tot kennis wordt daarentegen nauwelijks als probleem ervaren: ruim de helft (51%) ziet dit helemaal niet als obstakel en slechts 9% noemt het een groot of zeer groot probleem.

RESULTATEN

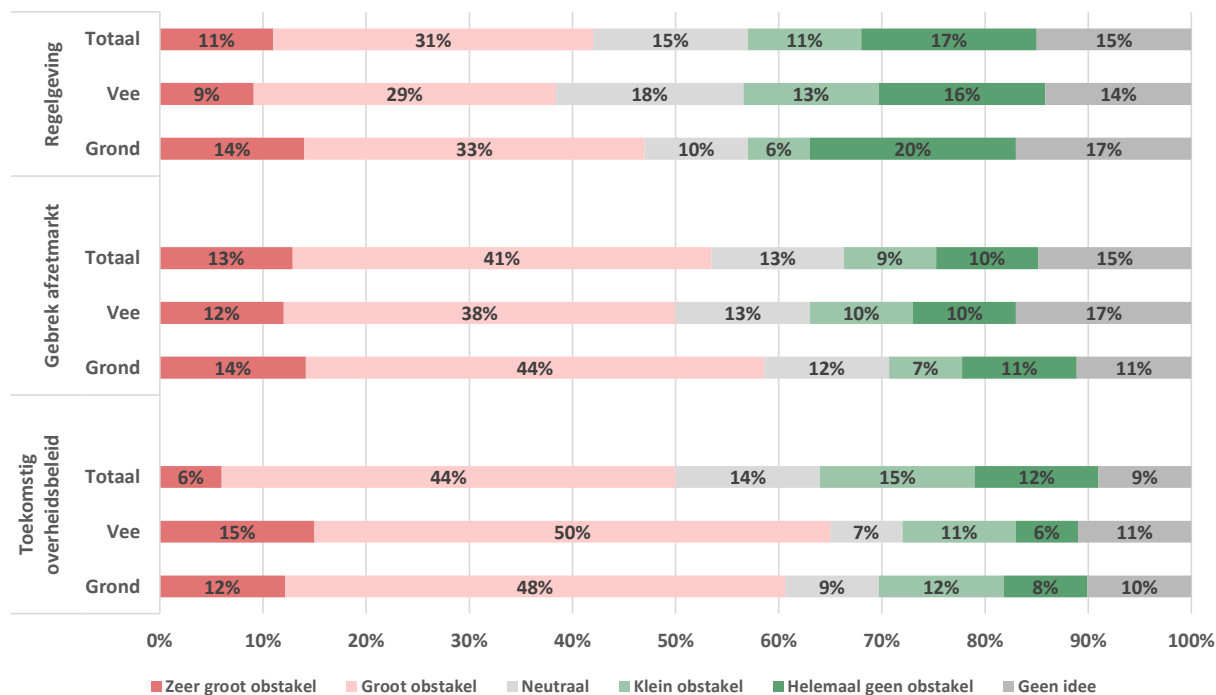
Stellingen biologisch – deel 2

Kan je bij de volgende obstakels aangeven in hoeverre je dit ook als een uitdaging ziet bij een eventuele omschakeling van jouw bedrijf?

Regelgeving: Belemmerende regelgeving.

Gebrek afzetmarkt: Gebrek aan afzetmarkt.

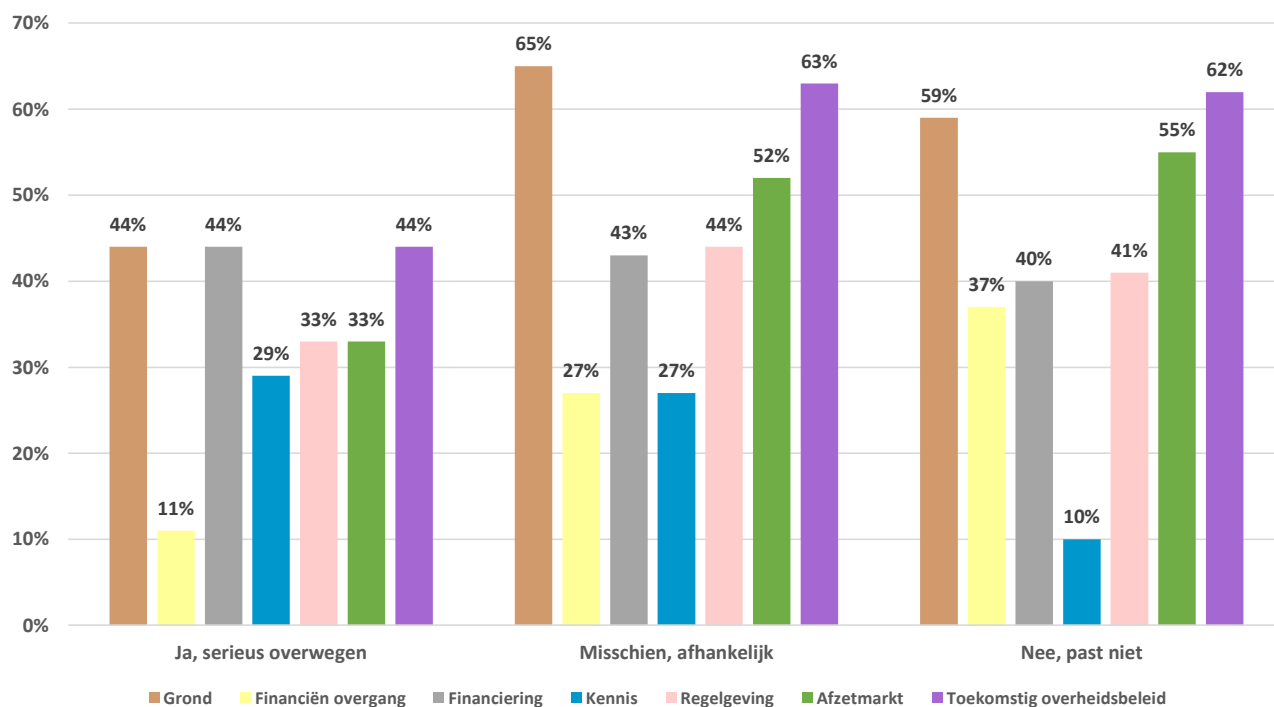
Toekomstig overheidsbeleid: Onduidelijke toekomstvisie op landbouw in Nederland.

- De rol van wet- en regelgeving wordt gemengd beoordeeld. 31% ervaart dit als groot obstakel, terwijl 17% zegt dat het helemaal geen obstakel is. Opvallend is ook dat een relatief grote groep (15%) aangeeft hier geen duidelijk beeld van te hebben.
- Ook het vinden van voldoende afzet wordt vaak genoemd: 41% ziet dit als groot obstakel, terwijl 19% het een klein of geen obstakel noemt. Er is dus aanzienlijke zorg, maar ook verdeeldheid.
- Onzekerheid over het toekomstige overheidsbeleid wordt breed gevoeld: 50% van de veehouders en 48% van de grondgebonden bedrijven zien dit als groot obstakel. Slechts een kleine groep (totaal 12%) ervaart dit helemaal niet als probleem.

Omschakeling en obstakels

Kruising van de voorgaande twee vragen; Overweeg je omschakeling naar een biologisch bedrijf, en welke obstakels ervaar je daarbij.

Deze kruising laat zien dat alle groepen obstakels ervaren bij een eventuele omschakeling, maar de aard en interpretatie van die obstakels verschilt sterk:

- Serieuze overwegers lopen duidelijk tegen obstakels aan (44% bij grond, financiering en toekomstig overheidsbeleid), maar deze worden minder als onoverkomelijk ervaren dan bij twijfelaars of afwijzers.
- De Misschien-groep benadrukt structurele knelpunten: grond (65%), toekomstig overheidsbeleid (63%), afzetmarkt (52%).
- Niet-overwegers zien meerdere hoge drempels: toekomstig overheidsbeleid (62%), grond (59%), afzetmarkt (55%). De obstakels bevestigen vooral dat omschakeling niet past.
- Kortom: grond is bij alle groepen een groot obstakel. Bij twijfelaars en nee-zeggers komt daar een breder gevoel van beleids- en marktonzekerheid (overheidsbeleid/afzetmarkt) bovenop, terwijl serieuze overwegers vooral financierings- en toegangs drempels willen oplossen.

Ontwikkelingen voor omschakeling naar biologisch

Aan gangbare jonge boeren is gevraagd door welke ontwikkelingen zij de omschakeling naar een biologisch bedrijf eerder zouden overwegen?

Het beeld is duidelijk: ruim de helft ziet omschakeling nooit gebeuren. Voor een kwart zou een beter verdienmodel doorslaggevend zijn, terwijl kleinere groepen wijzen op regelgeving, grondtoegang of technologie. Een enkeling verwacht omschakeling alleen bij externe dwang.

Individuele antwoorden, volledige lijst in dataset

1. Geen aanleiding / past niet bij bedrijf (±55%)

De grootste groep geeft aan dat er geen omstandigheden zijn die hen tot omschakeling zouden bewegen.

- “Nee, past niet bij mijn bedrijf.”
- “Overweeg het niet.”
- “Geen toekomst om brood mee te verdienen.”

2. Financieel aantrekkelijker maken (±25%)

Een kwart van de boeren noemt prijs en verdienmodel als doorslaggevend. Alleen bij hogere opbrengstprijzen of compensatie in de overgangsperiode komt omschakeling dichterbij.

- “Wanneer het economisch interessant wordt.”
- “Prijsverschil moet groter zijn.”
- “Overgangsperiode financieren.”

3. Regelgeving en zekerheid (±10%)

Sommigen geven aan dat minder regeldruk en meer voorspelbaar beleid een rol kunnen spelen.

- “Minder regels, ze moeten niet doorslaan.”
- “Regelgeving en langdurig vastleggen.”
- “Zekerheden in de toekomst.”

4. Toegang tot grond (±5%)

Een kleiner deel wijst vooral op betaalbare en beschikbare grond als voorwaarde.

- “Meer grond beschikbaar en een goede prijs.”
- “Grond beschikbaar stellen tegen een normale prijs.”

5. Technologische en praktische randvoorwaarden (±3–5%)

Enkele boeren noemen robotisering en betere biologische middelen

als mogelijke stimulans.

- “Vooral robotisering.”
- “Als er goede bestrijdingsmiddelen komen.”

6. Dwang of verplichting (±2–3%)

Een kleine groep verwacht alleen te bewegen als omschakeling wettelijk verplicht wordt.

- “Verbod op regulier.”
- “Dwang vanuit de overheid.”

Uitdagingen voor biologische boer

De vraag wat voor biologische boeren de grootste uitdaging is, is uitsluitend gesteld aan biologische boeren. Hun antwoorden laten zich clusteren in enkele duidelijke thema's. Biologische boeren ervaren vooral praktische uitdagingen: onkruid, ziektes en smalle marges in de afzetmarkt. Regelgeving die vaak wijzigt versterkt de onzekerheid. Ook de vruchtbaarheid en beschikbaarheid van geschikte grond worden genoemd, maar minder vaak. Financiële druk en beperkte arbeidskrachten maken het extra zwaar. De sector voelt zich daardoor kwetsbaar, ondanks het enthousiasme voor de biologische werkwijze.

Individuele antwoorden, volledige lijst in dataset.

1. Onkruid, ziekten en klimaatinvloeden (±30%)

Veel biologische boeren worstelen met onkruidbeheersing, ziektedruk en de gevolgen van droogte of arme gronden.

- "Onkruidbestrijding, jacobskruiskruid."
- "Ziekte druk."
- "Onkruidbeheersing en droogte."

Afzetmarkt en consumentengedrag (±25%)

De afzet blijkt smal: consumenten kiezen vaak voor goedkoop, waardoor het verdienmodel onder druk staat.

- "De klanten van de supermarkt willen goedkope spullen dus kopen de bio niet."
- "Afzetmarkt is lastig, hier gaan de producten naar het buitenland."
- "Afzet en ziektes, handen te kort."

Regelgeving en beleid (±20%)

Veel boeren ervaren dat regels steeds veranderen of slecht aansluiten bij de praktijk.

- "Regelgeving verandert vóórdat je systeem is terugverdiend."
- "Om het recht te houden met wet en regelgeving. Prijsverschil wordt te klein."
- "Wisselend grondbeleid bij de provincie."

Financiën en verdienmodel (±15%)

De hogere kosten en lagere opbrengsten zetten de bedrijfsvoering

onder druk.

- "Verdienmodel is minder."
- "De verhouding tussen bio en gangbaar is te klein qua prijs omdat de kosten hoger zijn."
- "Biologische kostprijs."

Arbeid en kennis (±5–10%)

Een kleiner maar duidelijk punt is het vinden van personeel en het omgaan met kennisachterstanden bij consumenten.

- "Arbeid voor het onkruid wieden."
- "Personeel vinden, en energie."
- "Onwetendheid van de consument."

Overige uitdagingen (±5%)

Daarnaast worden zaken als mestafzet, wolf of bureaucratie incidenteel genoemd.

- "Mest afvoeren."
- "Wolf."
- "Biologische zaden kopen en ontheffingen aanvragen."

Tussenconclusies biologisch boeren

Het beeld van biologische landbouw is verdeeld. Gangbare boeren zien het deels als waardevolle aanvulling, maar meestal als niche met een kwetsbaar verdienmodel en beperkte markt. Slechts een kleine minderheid overweegt omschakeling; de meeste vinden dat het niet bij hun bedrijf past. Voor hen vormen vooral de hoge grondprijzen en schaarste, de financiering van de overgangperiode en onzeker beleid belangrijke obstakels.

Biologische boeren schetsen een ander beeld. Zij ervaren naast afzetproblemen en complexe regelgeving vooral praktische uitdagingen als onkruid- en ziektedruk, lagere opbrengsten en arbeidstekorten. Ook grond wordt genoemd, maar dan meer in de vorm van vruchtbaarheid en de onzekerheid rond pacht of continuïteit. Waar gangbare boeren grond vooral als instapdrempel zien, ervaren biologische boeren het eerder als structurele factor binnen hun bedrijfsvoering.

De rode draad is dat zowel toegang tot grond als beleidszekerheid cruciaal zijn voor toekomstig perspectief, maar beide groepen dit vanuit hun eigen positie verschillend benoemen.

An aerial photograph of a vast agricultural landscape, likely a polder or delta region, showing a complex network of green fields and waterways. The sun is setting on the right side of the image, casting a warm, golden glow over the scene. The sky is filled with dramatic, dark clouds. In the foreground, a small cluster of houses and trees is visible, surrounded by water. The overall atmosphere is serene yet powerful, highlighting the relationship between land, water, and human settlement.

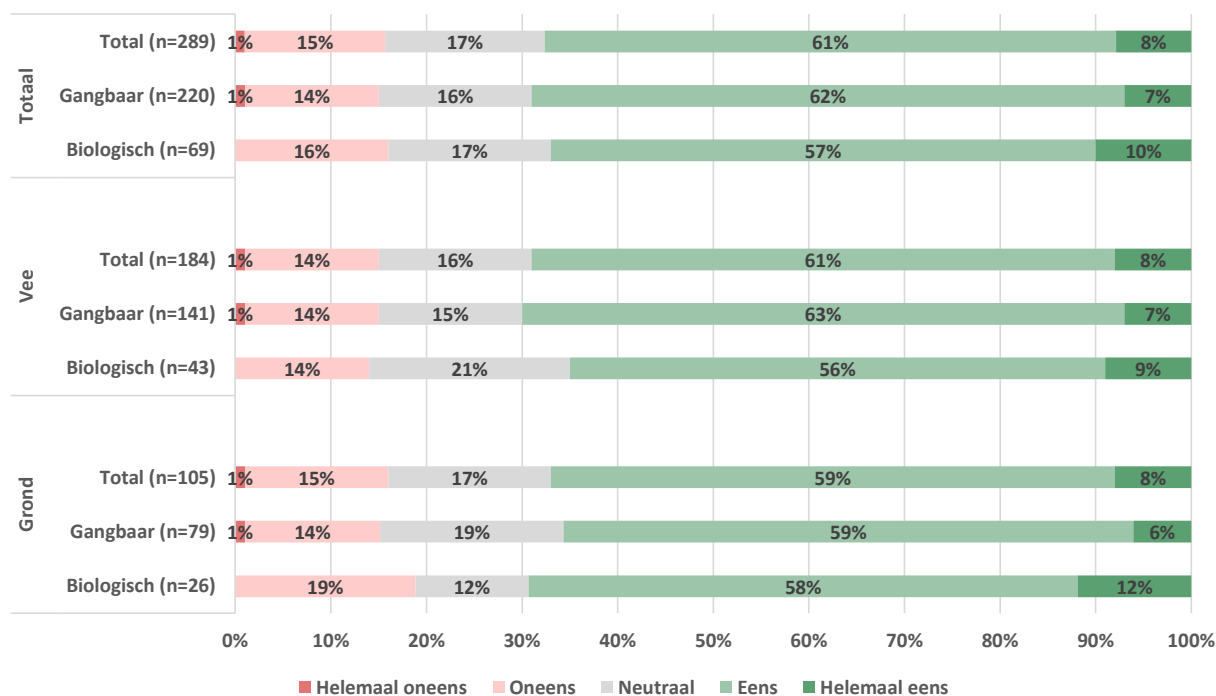
RESULTATEN

Politiek

RESULTATEN

Stellingen – Toegang landbouwgrond

Er moet voor een betere toegang tot landbouwgrond worden gezorgd.

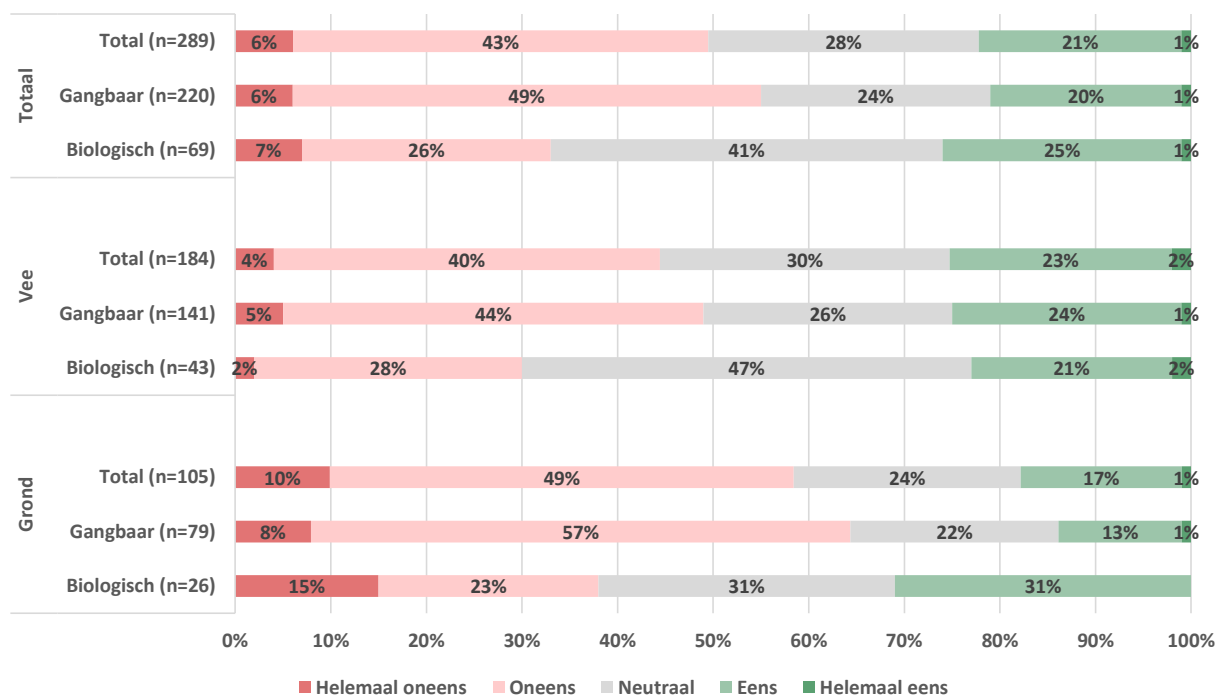

- Het vergroten van de toegang tot landbouwgrond is een breed gedragen wens onder zowel biologische als gangbare boeren.
- Waar eerdere voorstellen (zoals zone-indeling) verdeeldheid oproepen, heerst hier opvallende consensus: de beschikbaarheid van betaalbare en toegankelijke grond is voor vrijwel alle boeren een duidelijke prioriteit.

RESULTATEN

Stellingen – Landbouwgrond in zones

De overheid moet landbouwgrond verdelen in zones voor duurzame productie op vruchtbare grond en voor maatschappelijke landbouw op kwetsbare grond, met extra subsidies voor boeren op kwetsbare grond.

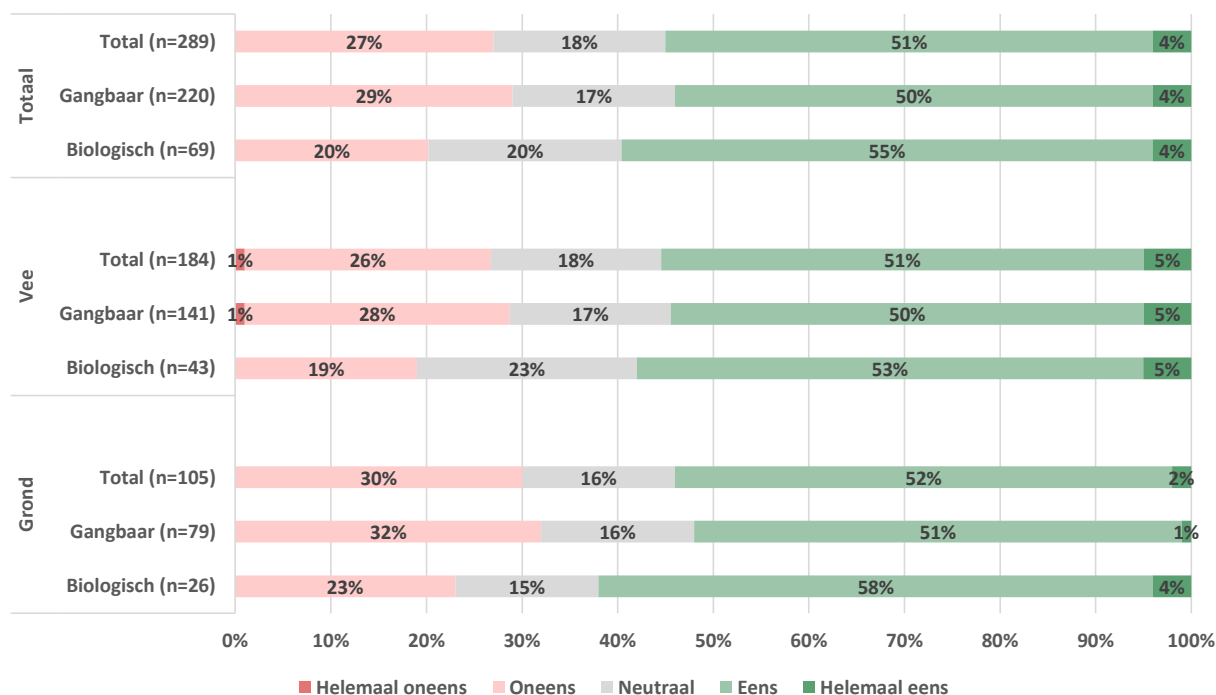

- Het voorstel van NSC-lid Holman om landbouwgrond in zones te verdelen krijgt onder boeren weinig steun. Vooral gangbare boeren zijn kritisch, mogelijk omdat het voorstel als beperking van hun bedrijfsvoering wordt ervaren.
- Biologische boeren reageren gematigder en zijn vaker neutraal of genuanceerd positief, maar ook daar ontbreekt overtuigend draagvlak.

RESULTATEN

Stellingen - Grondruil

Het zou goed zijn wanneer er een plan komt voor ruiling van grond in mijn omgeving.

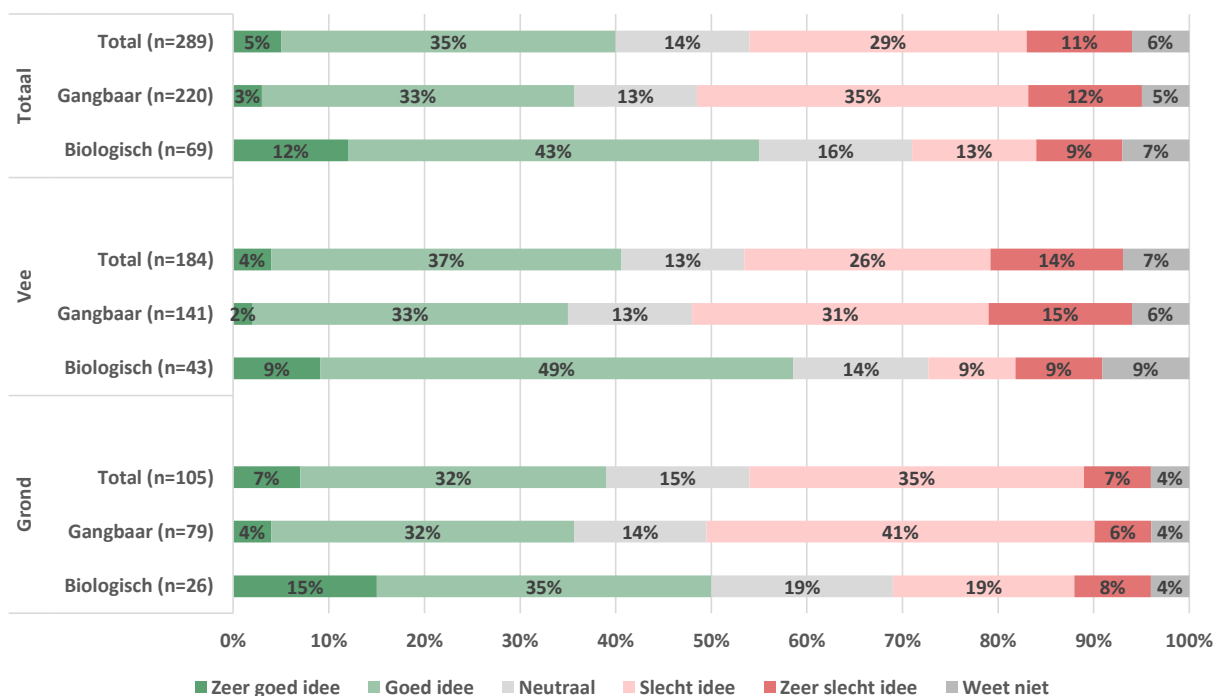

- Een plan voor grondruiling kan op brede steun rekenen, vooral onder biologische boeren die dit zien als kans om hun bedrijfsvoering te versterken.
- Toch blijft er een aanzienlijke minderheid (circa één op de vier boeren) die sceptisch is, vooral onder gangbare bedrijven. Dit wijst op zowel kansen als op de noodzaak om vertrouwen te winnen bij de uitwerking van zulke plannen.

RESULTATEN

Grondbank

Hoe kijk je naar het idee van een overheidsgrondbank, die grond koopt en goedkoop beschikbaar stelt aan jonge en/of biologische boeren?

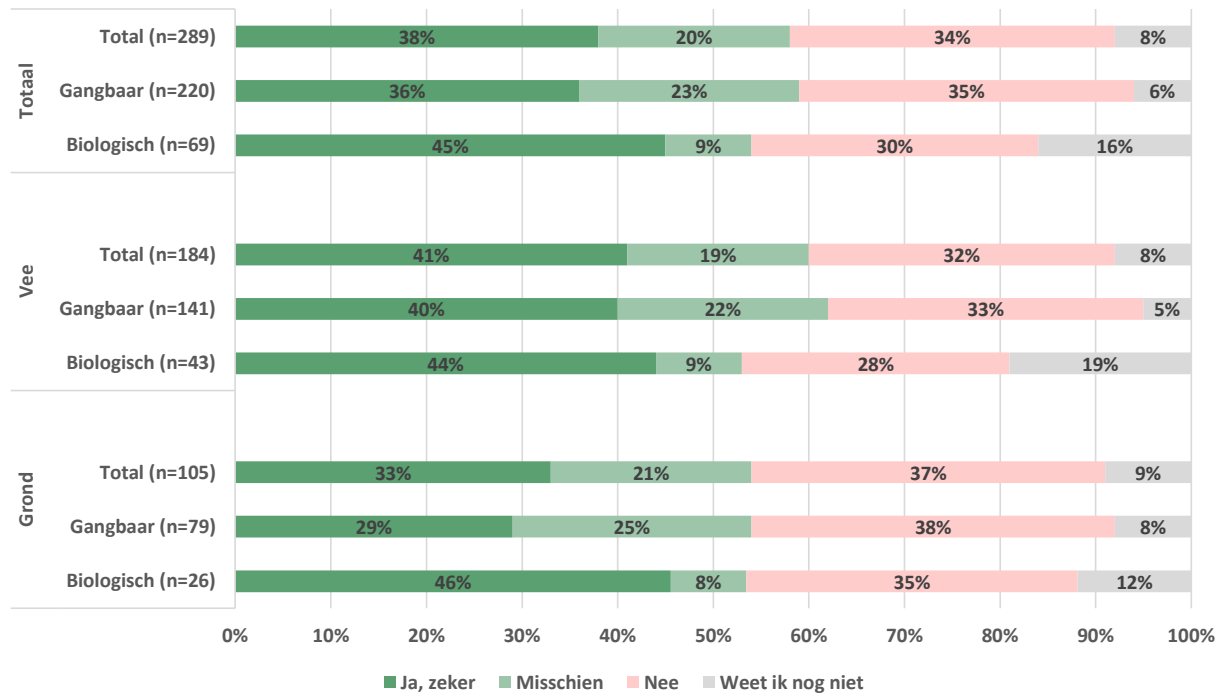

- Boeren zijn verdeeld over het idee van een overheidsgrondbank. Een kleine meerderheid staat er positief tegenover (40% goed of zeer goed idee), maar bijna evenveel ziet het juist negatief (40% slecht of zeer slecht idee).
- Biologische boeren zijn duidelijk positiever: 55% steunt het voorstel, tegen 36% van de gangbare boeren.
- Vooral onder gangbare bedrijven is de weerstand groot (47% negatief). De uitkomst wijst op fundamenteel verschillende visies op de rol van de overheid in de grondmarkt.

RESULTATEN

Interesse grondbank

Zou je zelf interesse hebben in grond via zo'n grondbank?

- De cijfers laten zien dat het idee van een overheidsgrondbank (vraag 11) weliswaar verdeeld werd ontvangen, maar dat er bij de daadwerkelijke eigen interesse in het gebruik ervan toch een aanzienlijk draagvlak is: bijna 60% sluit het gebruik niet uit.
- Biologische boeren lijken enthousiaster en uitgesprokener in hun antwoorden ("ja, zeker" scoort relatief hoog).
- Gangbare boeren zijn genuanceerder: meer verdeeld over "ja, misschien" en "nee", wat kan wijzen op grotere onzekerheid of sceptischer houding t.o.v. de praktische uitvoering.

Voorwaarden grondbank

Deze antwoorden maken duidelijk dat boeren het idee van een grondbank alleen aantrekkelijk vinden als het in praktische en economische zin echt bijdraagt aan bedrijfszekerheid. Vooral lange termijn zekerheid en betaalbaarheid springen eruit. Daarnaast speelt er onder gangbare boeren spanning rond de vraag of biologische boeren voorrang zouden krijgen.

Individuele antwoorden, volledige lijst in dataset

Lange termijn zekerheid

Veel boeren benadrukken dat ze alleen geïnteresseerd zijn als de grond langdurig beschikbaar is.

- *“Voor 25 jaar of meer willen pachten.”*
- *“Minstens 5 jaar, liever langer.”*
- *“Langdurig contract, meerjarige pacht.”*

Betaalbaarheid en marktconforme prijzen

Een tweede rode draad is de prijs: pacht moet betaalbaar blijven en niet boven marktconform tarief uitstijgen.

- *“Regulier pachttarief en lange termijn visie.”*
- *“Betaalbaar en marktconform. En dat je mest kwijt kan.”*
- *“De pacht prijs moet reëel zijn.”*

Beperkte overheidsbemoeienis

Veel boeren zijn huiverig voor extra voorwaarden of regelgeving vanuit de overheid. Ze willen vooral ruimte om zelf te ondernemen.

- *“Zo min mogelijk overheidsbemoeienis.”*
- *“Dat meneer zijn gangbare bedrijfsvoering kan voortzetten.”*
- *“Ondernemersvrijheid, geen overheidsbemoeienis.”*

Gelijke behandeling (bio vs. gangbaar)

Een terugkerend punt is dat gangbare boeren vrezen voor voorrang voor biologische bedrijven. Er is duidelijk een wens om gelijke kansen

te krijgen.

- *“Geen voorrang aan biologische boeren.”*
- *“Zou voor iedereen gelijk moeten zijn, gangbaar of biologisch.”*

Ligging en praktische voorwaarden

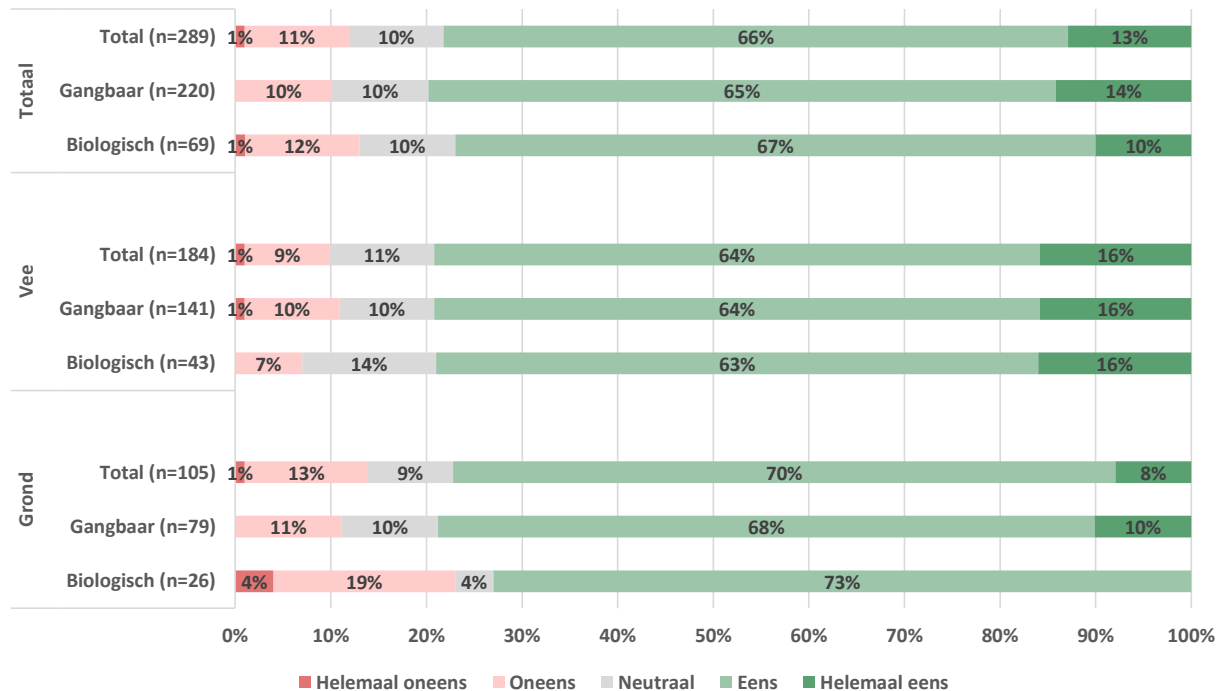
De ligging (dichtbij het eigen bedrijf) en praktische mogelijkheden (mestplaatsing, passende teelten) zijn belangrijk.

- *“Moet in de buurt zijn, voor redelijk goed geld.”*
- *“Dat je er mest op kwijt kan of kan beweiden.”*
- *“Ligging rond het bedrijf is belangrijk.”*

RESULTATEN

Stellingen - Stemkeuze

Het landbouwbeleid heeft invloed op mijn stemkeuze op 29 oktober.

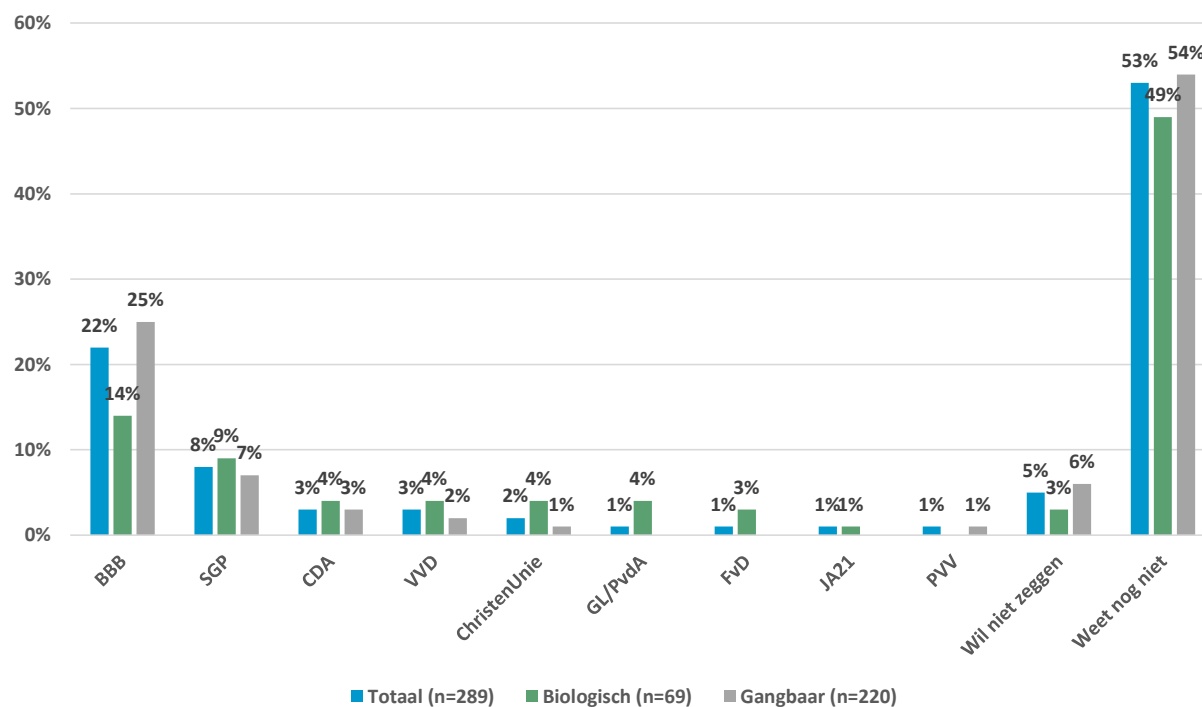

- Landbouwbeleid speelt een doorslaggevende rol in de politieke keuze van boeren. Bijna acht op de tien laat dit zwaar meewegen bij hun stemgedrag.
- Het maakt nauwelijks verschil of een boer biologisch of gangbaar, grondgebonden of veehouder is: over de hele linie is dit thema van groot politiek belang.

RESULTATEN

Stemmen 2025

Wil je delen op wie je gaat stemmen op 29 oktober?

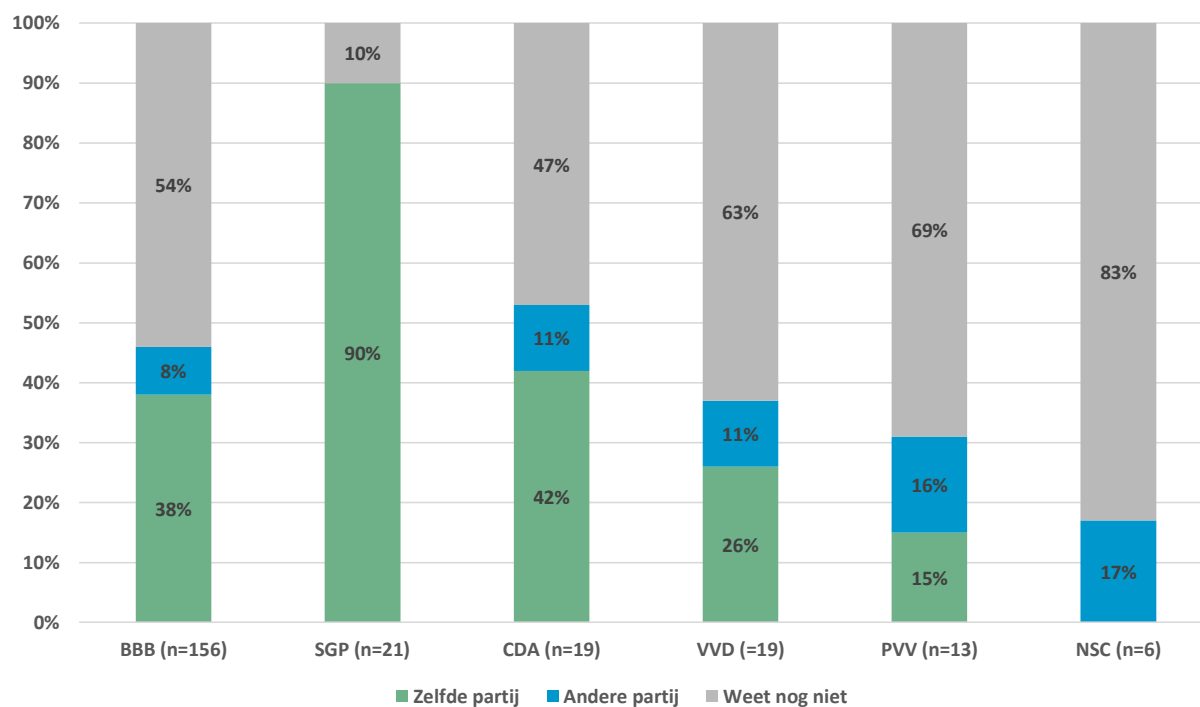

- Het politieke landschap onder boeren is sterk gefragmenteerd, maar de grootste gemene deler is twijfel en onbeslistheid.
- BBB trekt nog wel de meeste stemmen, vooral onder gangbare boeren, maar nog lang niet meer zoveel als voorheen (zie volgende pagina).
- Biologische boeren spreiden hun voorkeur iets meer, met kleine steun voor progressieve partijen zoals GL/PvdA of Partij voor de Dieren, die bij gangbaar geheel ontbreken.
- Partijen die door minder dan 1% van de respondenten worden genoemd zijn in deze grafiek buiten beschouwing gelaten.

RESULTATEN

Stemmen – vergelijking met 2023

Op wie heb je gestemd in 2023, vergeleken met het plan om op te stemmen in 2025

- De agrarische achterban is sterk in beweging. Alleen SGP laat echte stabiliteit zien, terwijl BBB de breedste maar wankelende basis heeft: veel kiezers twijfelen.
- CDA en VVD verliezen terrein en leveren kiezers in aan BBB of raken ze kwijt aan onzekerheid.
- PVV en NSC tonen de grootste volatiliteit: hun kiezers weten massaal niet meer waar ze staan.

Tussenconclusies Politiek

Toegang tot grond staat hoog op de politieke agenda van boeren: bijna zeven op de tien (69%) vinden dat dit beter moet worden geregeld.

Over mogelijke oplossingen lopen de meningen uiteen. Een plan voor grondruil kan rekenen op brede steun (55% eens), terwijl het idee van een overheidsgrondbank de sector verdeelt: een derde is voor, een derde tegen. Biologische boeren zijn vaker positief, gangbare juist sceptischer. Boeren die wél mogelijkheden zien, stellen duidelijke voorwaarden: langdurige zekerheid, betaalbare marktconforme prijzen, beperkte overheidsbemoeienis en praktische bruikbaarheid dichtbij het bedrijf. Het voorstel van NSC'er Holman om landbouwgrond te zoneren stuit op nog meer scepsis (43% tegen, 22% voor).

Tegelijkertijd blijkt landbouwbeleid in bredere zin zeer bepalend: twee derde laat het meewegen in de politieke keuze. Maar zekerheid ontbreekt. Meer dan de helft weet nog niet op wie men gaat stemmen. Ook onder de brede BBB-achterban uit 2023 overheerst de twijfel.

Conclusies

Het onderzoek onder jonge boeren laat een genuanceerd maar duidelijk beeld zien: de toekomst van hun bedrijven staat of valt met toegang tot grond, voorspelbare regels en een realistisch verdienmodel. Biologische landbouw en verduurzaming worden vaak erkend als waardevol, maar nauwelijks als brede sectoroplossing gezien. Politiek vertrouwen is laag, terwijl landbouwbeleid wel degelijk bepalend is voor de stemkeuze van boeren.

Toekomstperspectief

De meeste boeren verwachten over tien jaar nog steeds actief te zijn, al overheerst voorzichtig optimisme ("waarschijnlijk wel") boven uitgesproken zekerheid. Het is een signaal dat een zware stap als emigratie voor 12% een reële optie is. De zorgen liggen vooral bij beleid, stikstof en onduidelijke regels, wat voor veel onzekerheid zorgt.

Grondproblematiek

Grond blijkt dé sleutel. De overgrote meerderheid ziet grondtoegang als een probleem, variërend van een groot knelpunt tot in elk geval een belemmering. Boeren ervaren hoge prijzen, schaarste en concurrentie van niet-agrarische partijen. Pogingen om grond te kopen of pachten slagen vaak, maar wie misgrijpt noemt structureel dezelfde oorzaken: te duur, te weinig aanbod, of voorrang voor grotere spelers. De kruising laat bovendien zien dat juist de groep die géén succes had bij aankoop of pacht,

bovengemiddeld vaak ervaart dat grond een groot probleem vormt. Het idee van een overheidsgrondbank verdeelt: biologische boeren zijn vaker positief, terwijl gangbare boeren huiverig zijn voor nieuwe overheidsconstructies. Toch zou een aanzienlijk deel zelf wél interesse hebben, mits de voorwaarden helder, langdurig en betaalbaar zijn.

Biologische landbouw

Gangbare boeren kijken verdeeld naar biologisch: respectvol, soms positief, maar meestal als nichemarkt met zwakke marges. Slechts een kwart overweegt serieus of conditioneel omschakeling; voor driekwart past het niet bij hun bedrijf. De obstakels zijn in grote lijnen gelijk voor alle boeren, grond, financiën, regelgeving, afzet en kennis, maar de interpretatie verschilt: de 'nee-groep' ziet ze als blokkades, de 'misschien-groep' als voorwaarden die ingevuld moeten worden, en de kleine 'ja-groep' als uitdagingen die ondanks alles tóch mogelijkheden bieden. Biologische boeren zelf ervaren structurele uitdagingen in afzet, regelgeving, onkruid en ziektedruk. Ze voelen zich vaak kwetsbaar, mede door een wankel verdienmodel en gebrek aan passende regelgeving.

Politiek en beleid

De steun voor beleidsmaatregelen loopt sterk uiteen. Over betere toegang tot grond en grondruil bestaat breed draagvlak, ook onder gangbare boeren. Landbouwbeleid beïnvloedt de stemkeuze sterk: tweederde zegt dat dit meespeelt. Tegelijk is de politieke oriëntatie zeer onzeker. BBB was in 2023 veruit de grootste keuze onder boeren, maar levert nu de meeste twijfelaars. Alleen de SGP-achterban blijft stabiel.

Synthese

Boeren willen toekomstperspectief, maar voelen zich gevangen tussen onduidelijk beleid, financiële druk en grondschaarste. Gangbare boeren waarderen het biologisch boeren, maar zien dit niet als dé uitweg voor de sector. Draagvlak ligt vooral in praktische oplossingen: betaalbare grondtoegang, ruimte voor ondernemerschap en minder grillige regelgeving. Voor Land van Ons betekent dit dat hun missie: boeren helpen toegang te krijgen tot grond en dit op een duurzame manier in te richten, direct aansluit bij de grootste zorg van boeren. De uitdaging ligt erin om bruggen te slaan tussen gangbaar en biologisch, en beleidsmakers te laten zien dat grondtoegang, lange termijn zekerheid en een eerlijk verdienmodel de kern zijn van elk toekomstscenario.

Jesper Kroondijk

jesper.kroondijk@prosu.nl

Prosu
IJsbaanlaan 13
8252 AS Dronten
www.prosu.nl

PROSU IS LID VAN:

